

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 2

Eylül-2023

MAKALE BİLGİLERİ

Fussilet 26. Âyeti Bağlamında Hurûf-ı Mukattaayı Anlamak

Understanding the Disjointed Letters (Huruf-ı Muqattaa) in the Context of Surah Fussilat,
Verse 26

YAZAR

Mehmet Seyid GECİT

Dr. İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mseyidgecit@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5325-6822

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 21.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 19.09.2023

Sayfa Aralığı: 361-385

ÖZET

Bazı sûrelerin başında gelen hurûf-ı mukattaa her zaman insanların dikkatini çekmiştir. Bu konuda müfessirler hurûf-i mukatta harflerinin anlam ve mahiyetini anlamak için yoğun çaba sarfetmişlerdir. Bu konuda birçok görüş ileri sürmüşlerdir. Hurûf-ı mukattaa ile ilgili görüşlerden biri de bu hece harflerinin, Kur'ân'ın duyulmasını, anlaşılmasını ve etkilenmesini engellemek için Mekke döneminde müşriklerin tilavet sırasında gürültü yapmasından sonra indirilmiş olmasıdır. Kutrub (v. 210/825 civarında) ve bazı müfessirler bu görüşü Fussilet sûresinin 26. ayetine dayandırmaktadırlar. Kur'ân Arapların üslubuna göre indirilmiştir. Anlamsız sözlerden oluşan haykırışlarına mukabele sanatıyla karşılık verildiği ve dikkatlerinin bu sûrelerin başında gelen hurûf-u mukatta'ya çekilerek sûrenin akışını dinlemelerine yol açtığı göz ardı edilmemelidir. İslam düşmanlarının bu harflere yönelik şüphe ve görüş bildirmeleri, bu konuda çok soru sorulması ve farklı yönlerden inceleme ihtiyacı gibi hususlar böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır.

Çalışmamızda ileri sürülen görüşlere kısaca değinilecektir. Ayrıca bu görüşler arasında yer alan müşriklerin Kur'ân dinlemeyi ve anlaşılmayı engellemeye yönelik gürültü çıkarmaları sonucunda bu harflerin indiğine ilişkin tercih ettiğimiz görüş incelenecektir. Çalışmamız sürdürülürken literatür desteğiyle de değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Hurûf-ı Mukattaa, Harfler, Âyet.

ABSTRACT

Hurûf-ı mukattaa, which is one of the leading some suras, has always attracted the attention of people. In this regard, commentators made great efforts to understand the meaning and nature of the letters hurûf-i mukatta. They have put forward many views on this issue. One of the opinions about Hurûf-ı mukattaa is that these syllable letters were revealed after the polytheists made noise during the recitation in the Meccan period in order to prevent the Qur'an from being heard, understood and influenced. Kutrub (v. around 210/825) and some commentators base this view on verse 26 of the Fussilet Surah. The Qur'an was revealed according to the style of the Arabs. It should not be ignored that their cries consisting of meaningless words are answered with the art of response and their attention is drawn to hurûf-u mukatta, which is at the beginning of these suras, causing them to listen to the flow of the surah. Issues such as the enemies of Islam expressing doubts and opinions about these letters, asking many questions about this issue and the need to be examined from different aspects have made such a study necessary.

The opinions put forward in our study will be briefly mentioned. In addition, our preferred opinion that these letters were revealed will be examined as a result of the polytheists making noise to prevent listening to the Qur'an and understanding. It will be evaluated with the support of literature while our study continues.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Hurûf-ı Mukattaa, Letters, Verse.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'de geçen 29 sûrenin başında yer alan hurûf-u mukattaanın manası hakkında herhangi bir rivâyet bize intikal olmamıştır. Üç sûre dışında diğer sûrelerin tamamı Mekke'de nâzil olmuştur. Hurûf-ı mukattaanın İslam öncesinde Yahudî ve Araplar tarafından bilindiğine dair bazı rivâyetler bize ulaşmıştır. Özellikle Yahudiler bu harfleri gelecekle ilgili bazı olayları tahmin etmek için kullanmaktaydılar. Kur'ân'da bu harflerin gelmesi ileriye dönük hesap işleminde kullanılması amacına yönelik değildir. Tamamen onların dikkatini Kur'ân'a sevk etmek ve insanların hidâyet bulmalarını sağlamaktır. Eski ve çağdaş müfessirler bu konuya büyük önem vermişlerdir. Birçok araştırma yapmışlardır. Onların bu harflere yönelik görüş ayrılıkları iki kategoride değerlendirilmektedir. Birincisi; bu harflerin bilgisini sadece Allah bilir. İkincisi ise bu harflerin ne olduğu bilinmektedir. Bu görüşe sahip olanlar yirmiye aşkın görüş ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler arasında konumuzun ana mihverini oluşturan görüşün incelenmesine ve düşünülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Fussilet 26. âyetinde *“İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız”* şeklinde belirtildiği gibi Müşrikler, Resûlullah'ın Kur'ân âyetlerini okurken lafızların güzelliğini ve mananın etkileyiciliğini önlemek için yüksek sesle ıslık çalıp el çırparak veya anlamlı anlamsız sözler söyleyerek gürültü çıkarmak, yaygara koparmak ve Resûlullah'ın tilâvet ettiği Kur'ân'ın okunuşunu bastırıp anlaşılmasını engellemek istemişlerdir. Bu mantaliteye karşı mukabele veya müşakale sanatı ile karşılık verildiği anlaşılmaktadır. Âyetin sebep-i nüzülü de bu harflerin Kur'ân'ın bazı sûrelerinin başında bulunmasının amacının ne olduğunu gösterme açısından önem arz etmektedir.

1.Hurûf-ı Mukattaa

Hurûf-ı mukattaa kesik veya hece harfleri anlamına gelmektedir. Burada bu harflerin tanımının yapılması ve bu şekilde isimlendirilmesinden bahsetmek gerekmektedir.

1.1.Hurûf-ı Mukattaa'nın Tanımı ve İsimlendirilmesi

Sözlükte harf kelimesi; taraf ve canip manasına gelmektedir. Mukattaa lafzı ise vücudun bazı parçalarının diğer parçalardan ayrılarak kopması demektir. (İbn Manzûr, 1414 h: VII, 417) Bu anlamdan dolayı bu harfler, hece harfleri olarak da isimlendirilmiştir. (İbn Manzûr, 1414 h: II, 401) İstılâh anlamı ise 29 sûrenin başında Kur'ân'ın zikretmiş olduğu hece harfleridir. Bu sûrelerin başında bazen tek harf, bazen de birkaç harfin birleşmesinden oluşan rumuzlar bulunmaktadır. İşte bu kesik harflere hurûf-i mukattaa denilmektedir. Sûrelerin başında zikredilen hece harflerinden her biri bağımsız olarak müfredi ile okunmaktadır. (Zerkeşî, 1957: I, 165; Kaplan, 2021: 303) Örneğin الم harfleri yan yana geldiklerinde ‘elem’ şeklinde değil de Elif-Lâm-Mîm şeklinde okunmaktadır. (Reşîr Rızâ, 1990: I, 112) Bu harfler Fevatihu's-Suver, Mukataat, Hurûfu't-Teheccî ve Hurûfu'-Nûraniyye olarak da isimlendirilmiştir. (Meclisî, 1430 h: LXXXIX, 373; Tabâtâbâî, 1997: III, 33; Ebû İsâ, 2003: 12)

Bu hece harflerinin isimlendirilmesi konusunda âyet ve hadislerde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu isimlendirilmenin ilk kez sahabe tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Nitekim Hz. Ömer, Hz. Osman ve İbn Mes'ûd'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demişlerdir: “Hurûf-ı mukattaa tefsiri yapılmayan gizemli ilimlerdenidir.” (İbn Ebi Hâtim, 1419 h: VI, 1882; I, 14; Semerkandî, trz: I, 21; Kurtubî, 1964: I, 154; Ebu't-Tayyib, 1992: I, 65) İbn Abbas, “Söz konusu olan bu harflerle (mukattaa harfleriyle) Allah'a yemin ediyorum” demiştir. (Zemahşerî, 1407 h: I, 25)

İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan mutasavvıf İbnu'l-Arabî (v. 638/1240) ise şöyle demiştir: Eğer Araplar bu harflerin aralarında ortak kullandıkları bir anlam taşımadığını bilselerdi, Peygamber'e (s.a.s) karşı bunları ilk inkâr edenler onlar olurlardı. Hâlbuki Resûlullah onlara {حم}, {ص} ve diğer harfleri okuduğunda müşrikler bu mukattaa harflerini inkâr etmiyorlardı. Bilakis onlar yanlışları gözettikleri ve kusur gösterme çabaları olduğu halde Kur'ân'ın belâgat ve fesâhati konusunda teslim olduklarını belirttiler. İşte bu durum bu harflerin Araplar arasında bilinen ve inkâr edilmeyen bir şey olduğunu gösterir. (Suyûtî, 2011: III, 30; Suyûtî, 1988: I, 118)

Tüm verilen bilgiler neticesinde Araplar ve Yahudiler tarafından bilinmesine rağmen hurûf-i mukataanın ilk olarak sahabe tarafından isimlendirildiği tesbit edilmektedir.

1.2. Hurûf-ı Mukattaa'nın Geçtiği Sûreler (Tablo)

Kur'ân'da Geçen Hurûf-ı Mukattaaalar								
Hurûf-ı Mukattaa	Sûre	Sıra No	Hurûf-ı Mukattaa	Sûre	Sıra No	Hurûf-ı Mukattaa	Sûre	Sıra No
حم	<u>Mü'min</u>	21	طه	<u>Tâhâ</u>	11	الم	Bakara	1
حم	Fussilet	22	طسم	<u>Şuâra</u>	12	الم	<u>Âl-i imrân</u>	2
حم ، عسق	<u>Şûrâ</u>	23	طس	<u>Neml</u>	13	المص	A'raf	3
حم	<u>Zuhruf</u>	24	طسم	<u>Kasas</u>	14	الر	<u>Yûnus</u>	4
حم	<u>Duhân</u>	25	الم	<u>Anke bût</u>	15	الر	<u>Hûd</u>	5
حم	<u>Câsiye</u>	26	الم	<u>Rûm</u>	16	الر	<u>Yûsuf</u>	6

ح	<u>Ahkâf</u>	27	الم	<u>Lokmân</u>	17	المر	Ra'd	7
ق	<u>Kâf</u>	28	الم	<u>Secde</u>	18	الر	<u>İbrâhim</u>	8
ن	<u>Kalem</u>	29	يس	<u>Yâsîn</u>	19	الر	<u>Hicr</u>	9
			ص	<u>Sâd</u>	20	كهيعص	<u>Meryem</u>	10

Şekil: 1 Kur'ân'da sûrelerin başında geçen hurûf-ı mukattaa

Yukarıdaki tabloya bakıldığı zaman şu değerlendirmeler yapılabilir:

Bu hece harfleri 29 sûrede yer almaktadır. Bunlar, sûrelerin başlarında gelmektedir. Bu sûrelerden Bakara, Âl-i İmrân ve Ra'd sûreleri Medenî, diğer sûreler ise Mekkî'dir. (İbn Kesîr, 1416 h: I, 37) Bu harfler Arap alfabesinin 28 harfinin yarısı kadardır. Şu 14 harften oluşmaktadır: ح, ق, ك, ل, م, ن, هـ, ي, ع, ط, ص, س, ر, ج, أ. Bu harfler صح طريقك مع السنه (Cerrahoğlu, 2012: 143), صراط علي حق نمسكه (İbn Kesîr, 1999:I, 159; Bikâî, trz: I, 72) ve نص حكيم قاطع له سر (Âlûsî, 1453: I, 38) şeklinde formüle edilmiştir. Sûre başlarında geçen bu 14 harf, terkedilen 14 harften daha çok kullanılmaktadır. Kullanılan harfler içinde lisan üzerine daha kolay gelen 'Elif' ve 'Lâm' diğerlerinden daha fazla tekrar etmiştir. (Nursi, 2002:41) Kur'ân'da 78 harf ve 30 kelime olarak tekrar edilmiştir. Şûrâ sûresinde iki âyet şeklinde gelirken diğer sûrelerde birer âyet veya âyet parçası olarak gelmiştir. Meryem, Ankebût ve Rûm sûreleri dışında diğer sûrelerde bu harflerden sonra Kitap, Vahiy, Kur'ân, Kalem zikrinin bahsedilmesi mezkûr harflerin Kur'ânla ilişkisini ortaya koymaktadır. 3 sûrede 1; 10 sûrede 2; 15 sûrede 3; 1 sûrede 4 ve 1 sûrede de 5 harften oluşmuştur. Harflerin bir, iki, üç, dört ve beş harfle gelmesi Arapların tarzlarına uymaktadır. (Nesefî, 1998: I, 25) Ayrıca bu harfler 13 formda gelmiştir. Bu harflerin başında bulunduğu sûrelerin nuzûl sırası şu şekilde olmuştur: Kalem, Kâf, Sâd, A'râf, Yâsîn, Meryem, Tâhâ, Şuârâ, Neml, Kasas, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Hicr, Lokmân, Gâfir (Mü'min), Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, İbrâhîm, Secde, Rûm, Ankebût, Bakara, Al-i İmrân ve Ra'd. Meşhûr görüşe göre ilk hurûf-u mukattaa ile inen ilk Mekkî sûre Kalem sûresi, en son ineni ise Ankebût sûresi iken ilk inen Medenî sûre Bakara sûresi, en son inen ise Ra'd sûresi olmuştur. (Aişe Abdurrahman, trz.: I, 141; Tâhâ Yâsîn, 2012 : 171)

Arap alfabesinde kullanılan bu harflerin Kur'ân'da enteresan bir şekilde dağılması tesadüfi olamaz. Mukattaa harflerinin mehmûse, mechûre, şedide, rahve, müsta'liye, münhafıza, müntabika, münfetiha gibi çift cinsiyetlerin her bir grubundan yarısı alınmıştır. Evtar (çift olmayan tekli) kısımdan ise dile ağır gelen harfler az, hafif gelen çok kullanılmıştır. (Nursi, 2002: 41)

Harf Çeşidi	Tüm harfleri	Kullanılan Harfleri	Mukattaa
Mehmuse Harfler	س - ص - ت - ف - ث - ش - ك - خ - ه - ح	ص - ك - ه - س - ح	
Mechure Harfler	ا - ب - ج - د - ذ - ر - ز - ض - ط - ظ - ع - غ ق - ل - م - ن - و - ي	ا - ل - م - ر - ع - ط - ق - ي ن -	
Şedide Harfler	أ، ب، ت، ج، د، ط، ق، ك	ا، ك، ط، ق	
Rıhvet Harfler	ح، خ، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ظ، ع، غ، ف، ك، ل، م، ن، ه، و، ي	ل، م، ر، ص، ه، ع، س، ح، ي، ت	
Mutbaka Harfler	ص، ض، ط، ظ	ص، ط	
Munfatiha Harfler	ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ز، س، ش، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، لا، ي	ع، س، ح، ق، ي، ن	
Musta'liye Harfler	خ، ص، ض، ط، ظ، غ، ق	ق، ص، ط	
Munhafita Harfler	ا، ل، م، ر، ك، ه، ي، ع، س، ح، ن	ا، ل، م، ر، ك، ه، ي، ع، س، ح، ن	
Kalkale Harfler	ق، ط، ج، د	ق، ط	

Şekil: 2 Harflerin tasnifine göre Kur'ân'da kullanılan hurûf-ı mukattaa

Zemahşerî, yukardaki tabloda belirttiğimiz gibi bu harflere ilişkin şu açıklamalara yer vermektedir: “Bu harflerin bazıları ‘mehmûse’ harflerinden oluşup yarısı zikredilmiştir. Bunlar; ح، س، ه، ك، ص harflerinden oluşmaktadır. Bazıları da ‘mechûre’ harfleridir ki, bu harflerin de yarısı zikredilmiştir. Bu harfler; ن، ی، ق، ط، ر، ع harfleridir. Bazı harfler ‘şedide’ harfleridir. Yarısı ا، ك، ط، ق harfleridir. Bazı harfler de ‘rıhvet’ harfleri olup yarısı ل، م، ر، ص harfleridir. Bazı harfler de ‘mutbaka’ harfleri olup yarısı ط، ص harfleridir. Bazıları da ‘munfatiha’ harfleri olup yarısı ن، ی، ق، ح، س، ع harfleridir. Bazı harfler de ‘musta’liye’ harfleri olup bu harflerin yarısı ط، ص، ق harfleridir. Bir kısmı ‘munhafita’ harfleridir ve yarısı ا، ل، م، ر، ك، ه، ی، ع، س، ح، ن harflerinden oluşmaktadır. Bazı harfler de ‘kalkale’ harfleridir ki bu harflerin yarısı ط، ق harfleridir. Bu harfler içinde Arapların en çok kullandıkları ا، ل harflerin olduğu da görülmektedir.”¹ (Zemahşerî, 1407 h: I, 29-30; Ayrıca bkz., Suyûtî, trz.: III, 31; Aişe Abdurrahman, trz.: I, 141-142; Celâlî, 2008: 80-82)

¹ Yukarıda geçen bazı harflerin sıfatlara göre tasnifleri şu şekilde açıklanmaktadır:

“Hurûf-ı mehmûse: Harfin çıkışı sırasında mahreç tam kapanmayıp zayıf kaldığından mahreçten nefesin akması suretiyle telaffuz edilen harflerdir. Mahreçteki zaaf sebebiyle bu sığata “hems” (gizli ve hafif ses, fısıltı) denmiştir. Hurûf-ı mechûre: Hurûf-ı mehmûsenin dışında kalan on dokuz harftir. Harfin, mahrecinden kuvvetle ve ses halinde (cehr) çıkması sebebiyle söz konusu harfler bu sıfatla anılır. Hurûf-ı şedide: Şiddet sıfatlı ك، ق، ط، د، ج، ا، ب، ت، ج، د، ط، ق، ك، ق harfleridir.

1.3.Hurûf-ı Mukattaa Hakkında Rivâyetler (Hadisler ve Sahabe Sözü)

Sahabelerin hurûf-u mukataanın manaları hakkında Resûlullah'a soru sormaları veya bu konuda konuştuklarına ilişkin bir haber bize ulaşmamıştır. Konuya ilişkin rivayetlerin bize ulaşmamasının iki sebebi olduğu varsayılabilir. Ya bu harfler muhkem olduğundan sahabe tarafından biliniyordu. Ya da bunlar müteşâbih olduğundan hiçbir sahabe bu sırların manasına vakıf değildi.

Bu harfleri açıklayıcı mahiyette herhangi bir rivâyet bize ulaşmamakla beraber Resûlullah, Kur'ân okumanın faziletine ilişkin verilecek sevaptan bahsettikten sonra bunların birer harf olduklarını belirtmiştir. O, şöyle buyurmuştur: *“Allah'ın kitabından bir harf okuyana bir sevap vardır. Her bir sevap on misliyledir. Ben الم bir harftir demiyorum. Elif bir harf, lâm bir harf ve mîm de bir harftir.”* (Tirmîzî, 1975: V, 175)

Hiz. Âişe'den (r.a) rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s) *“O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar”* (Âl-i İmrân, 3/7) âyetini okuduktan sonra şöyle buyurdu: *“Müteşâbih âyetlerinin ardına düşenleri gördüğünde işte onların Allah'ın isimlendirdiği kimselerin (kalplerinde bir eğrilik olanların) olduğunu bil. Onlardan sakın.”* (Ebû Dâvût, trz.: IV, 198) Buna göre bu harfler de *“Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir”* âyetinden dolayı Allah dışında hiç kimsenin bilmediği müteşâbihlerdendir.

Yahudîler hurûf-u mukatta ile beraber kendi alfabelerinin geri kalan bütün harflerini kullanarak ebced hesabıyla ileriye yönelik bazı olayların tarihlerini tespit etmeye çalışıyorlardı. Zayıf bir senetle gelen şu rivâyet bu konuya işaret etmektedir: *“Ebu Yâsir b. Ahtab yahûdîlerden bazı kimselerle Rasûlullah'a (s.a.s) uğradı, O, Bakara sûresinin baş tarafı olan 'Elif, Lâm, Mîm. Onda hiç bir şüpheli yoktur' (Bakara, 2/1-2) âyetini okuyordu. O sırada kardeşi Huyey b. Ahtab yahûdîlerden bazı kişilerle birlikte geldi ve şöyle dedi: 'Allah'a yemîn ederim ki Muhammed (s.a.s.) kendisine indirilen âyetleri okuyordu, onu duydum. Şu âyeti okumaya başladı: 'Elif,*

harfleridir. Bu sekiz harften her biri söylenirken mahreç şiddetle kapanır, ses ve nefes akmaz. Hurûf-ı rihve: Şiddet sıfatının zıddı olan rihve (rehâve) sıfatını taşıyan harfler telaffuz edilirken mahreçten ses veya nefes akar. Rihve (gevşeklik, yumuşaklık), mahreçten akan ses veya nefesin duyulması halidir. Rihve sıfatlılar, med harfleriyle (ا، ه، و، ی، ث، ح، خ، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ظ، غ، ف، ه) harflerinden oluşan on üç harftir. Hurûf-ı mutbaka: Itbâk (yapışma, uyuşma), dilin harfe göre farklı kısımlarının damağa yapışması hali olup ıtbak sıfatlılar ظ، ط، ص، ض harfleridir. Hurûf-ı münfetiha: İnfîtâh (açılma) itbâkın zıddıdır. Kendilerinde infîtâh sıfatı bulunan harfler, dilin damaktan ayrılıp açılması suretiyle telaffuz edilir. Itbâk sıfatlılar dışındaki yirmi dört harf bu gruba girer. Hurûf-ı müsta'liye: Yirmi dokuz harfin en kalınları olan ق، ط، ظ، غ، ح، ص، ض harfleridir. Telaffuz edilirken dilin üst damağa yükselmesi sebebiyle bu yedi harfe “hurûf-ı müsta'liye” (hurûf-ı isti'lâ) denmiştir. Hurûf-ı kalkale: “Mahrecin kuvvetli bir ses işitilecek şekildeki hareketi” şeklinde tarif edilen kalkale ق، ط، ج، د harflerine ait bir sıfattır. Her biri şiddet sıfatı taşıyan bu harfler, kelime içinde veya vakıf sebebiyle sâkin olduklarında mahreçlerinin önce şiddetle kapanıp hemen ardından kuvvetli bir titreşimle açılması suretiyle telaffuz edilir.” (Sarı, 1997: XVI, 164)

Lâm, Mîm. Onda hiç bir şüphe yoktur.’ Ebu Yâsir kardeşine ‘sen bunu işittin mi?’ diye sordu. Kardeşi de ‘evet’ dedi. Câbir diyor ki; Huyey b. Ahtab Yahûdîlerden o cemaatla birlikte Rasûlullah’ın (s.a.s) yanına gelip dediler ki; ‘Ey Muhammed! Sen Allah’ın sana indirdiği *‘Elif, Lââm, Mîm. İşte bu kitap...’* âyetini okudun mu?’ Rasûlullah (s.a.s) ‘evet’ dedi. Onlar ‘ Bu âyeti sana Cebrâîl, Allah katından mı getirdi?’ dediler. Rasûlullah (s.a.s) ‘evet’ dedi. Onlar, ‘Allah senden önce peygamberler göndermiştir. Senin ve senin dışında olan o peygamberlerin ümmetlerinin ömürlerinin ne kadar olduğunu bilemeyiz’ dediler. Huyey b. Ahtab ayağa kalktı ve beraberinde bulunanlara doğru yönelerek onlara ‘Elif bir, Lââm, otuz, Mîm kırk’ dedi. Bu ise yetmiş bir yıl yapar. Siz, mülkünün ve ümmetinin ömrünün süresi 71 yıl olan bir peygamberin dinine girecek misiniz?’ O da Rasûlullah’a (s.a.s) yöneldi ve dedi ki: ‘Ya Muhammed, bunlar dışında başka harfler de var mı?’ Rasûlullah (s.a.s) ‘evet’ deyince, ‘nedir o?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘Elif, Lââm, Mîm, Sâd’ dedi ve bunun üzerine ‘Bu ondan daha ağır ve daha uzun’ dedi, ‘Elif bir, Lââm otuz, Mîm kırk, Sâd da yetmiştir. İşte bu da toplam 131 olur.’² Sonra ‘ya Muhammed bundan başkası var mı’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘evet’ dedi. ‘Nedir o?’ dediğinde, ‘Elif, Lââm, Râ’ buyurdu. O da ‘Bu daha ağır ve daha uzun’ dedi. ‘Elif bir, Lââm otuz, Ra da ikiyüz, bu da 231 eder’ dedi. Sonra Hz. Peygamber’e ‘ Daha başkası var mı?’ diye sordu, ‘evet’ deyince, ‘Nedir o?’ dedi, Rasûlullah (s.a.s) ‘Elif, Lââm, Mîm, Râ’ buyurdu. Bunun üzerine ‘Bu daha ağır ve daha uzun’ dedi. ‘Elif, bir, Lââm otuz, Mîm kırk, Râ iki yüz bu ise 271 eder’ dedi. Sonra ‘Senin durumun bize karmaşık göründü ey Muhammed! Sana az mı veya çok mu müddet verildiğini bilmiyoruz’ dediler.” (İbn Kesîr, 1999: I, 158; İsmâil, 1999: 205) Bu rivâyete göre hurûf-ı mukattaa cahiliye döneminde Yahudîler tarafından bilinmekteydi. Medine döneminde inen Bakara, Al-i İmrân ve Ra’d sûrelerinin başında gelen hurûf-ı mukattaa Yahudîlerin dikkatini de Kur’ân’a celb etmiştir.

Hurûf-ı mukattaa hakkında sahabe tarafından bazı açıklamalar yapılmıştır. Örneğin; Hz. Ebûbekir, “Her kitapta gizem vardır. Allah’ın Kur’ân’daki gizemi sûrelerin başlangıçlarıdır” demektedir. Hz. Ali de şöyle demektedir: “Her kitabın bir özü vardır. Bu kitabın özü hece harfleridir.” (İsmâil, 1999: 205) Aynı zamanda, o, hurûf-ı mukattaa’nın Allah’ın isimlerinden bir isim olduğunu ve harflerinin sûrelere dağıldığını belirtmiştir. Hz. Ali’nin bu sözlerinde kastettiği husûs; değişik sûrelerde zikredilen *الم, الر, حم, ن* harfleri bir araya getirildiğinde (الرحمن) isminin türemesidir. Ona göre aynı şekilde diğer harfler de birleştirildiğinde Allah’ın isimlerinden bir isim ortaya çıkacaktır. (Semerkandî, trz.: I, 24)

Sahabeden er-Rabi’ b. Haysem (r.a) şöyle demiştir: “*Şüphesiz Allah, bu Kur’ân’ı indirmiştir. Ondandır bazılarını istediği şekilde ilmiyle kendisi için tercih etmiş, istediğini de ilim üzerine sizlere göstermiştir. Kendisi için istediği şeye siz ulaşamazsınız. Öyleyse onu sormayınız. Size gösterdiği şey, kendisinden istediğiniz ve size bildirilen şeydir. Kur’ân’ın her şeyini bilemezsiniz. Her bildiğinizle de amel edemezsiniz.*” Kurtubî’nin tefsirinde, sahabenin bu sözü üzerine şu yorum geçmektedir: *İşte Allahu Teâlâ bu harflerin anlamlarını kendi iradesiyle*

² Aslında bunların toplamı 141 eder.

imtihan için gizlemiştir. Kim bunlara inanırsa sevap kazanır ve mutlu olur. Kim de inkâr eder ve şüpheye düşerse günahkâr olur. Bunun durumu yapmakla mükellef olduğumuz birçok davranış gibidir. Cemarata taş atmak ile Safâ ve Merve arasında sa'y yapmak gibi buradaki hikmetin yönünü de bilemeyiz. (Kurtubî, 1964: I, 154)

Hurûf-u mukataaya ilişkin Resûlullah'tan ve sahabeden gelen rivayetler, bu harflerin anlam ve işlev konusunda farklı görüşlere göre değerlendirildiği göstermektedir.

1.4.Hurûf-u Mukattanın Anlamları Hakkında Müfessirlerin Görüşleri

Müfessirler ve İslam âlimleri hurûf-ı mukattaanın anlamı yönünde iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Birinci görüşe göre bu harfler müteşâbih kabilinden olup Allah'ın dışında kimsenin anlamını bilmediği harflerdir. Şevkânî (v. 1250/1834) gibi müfessirler bu harflerin çok kapalı olduğunu belirtip bu konuda kendi görüşüne göre bunlara anlam yükleyenleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. (Şevkânî, 1414 h: I, 104-105)

Bu görüşü savunan âlimlere göre Allah'ın, manası bilinmeyen harfleri zikretmesinde hiçbir problem bulunmamaktadır. Nitekim Allah manası bilinmeyen bazı şeyleri insanlara yüklemiştir. Şeytanı taşlamanın manası düşünülemez, ancak bunun hikmetinin Allah'a tam boyun eğmek ve itaat etmek olduğu belli olmaktadır. Hurûf-ı mukataaya iman etmek gerekir. Bunları araştırmak gerekli değildir. Bunların zahirine inanılıp ilmi Allah'a havale edilmelidir.

İkinci görüşe göre ise bu harflerin manaları bilinmektedir. Kur'ân'da insanların anlamadığı şeylerin varit olması caiz değildir. Bu konuda âyetlerde geçen tedebbür, taakul ve teemmül ile ilgili âyetleri delil olarak sunmaktadırlar.³ (Râzî, 1420 h: I, 3-5)

Bazı âlimler bu harflerin Allah'ın Kur'ân'daki sırları ve kendi ilminde münferit kıldığı müteşâbihlerden olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre bu konuda konuşmak caiz olmamakla beraber geldiği gibi bunlara inanmak gerekmektedir. Cumhura göre ise bu harfler hakkında konuşmamız, barındırdığı faydaları aramamız ve onlardan çıkarılan manaları ortaya çıkarmamız gerekmektedir. (Ebu't-Tayyib, 1992: I, 65; Aişe Abdurrahman, trz.: I, 150)

Bu harflerin anlamlarının olduğunu düşünenler arasında görüş ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Onlara göre bu harfler şu anlamlara gelmektedir:

1.Allah'ın isimleridir. (İbn Manzûr, 1414 h: I, 29)

2.Elif- Lam-Mim, ismi azama işaret eder.

3.Kur'ân'ın isimleridir. (Râzî, 1420 h: I, 6)

³ İlgili âyetler şunlardır: “Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!” (Nisâ, 4/82); “(Bu Kur'an,) Ayetlerini, iyiden iyiye düşünsünler ve temiz akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğim mübarek bir kitaptır.” (Sâd, 38/29); “Kur'an'ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?” (Muhammed, 47/24)

4.Sûre isimleridir.

5.Bazıları Peygamber ismidir. Ta-ha إليه يا طالب الحق الهادي “Ey hakka talip olup kendisine doğru yolu gösteren!” manasında kullanılır.

6.Kelimelerin kısaltmış şeklidir.

7.Allah’ın isimlerinin kısaltmalarıdır. Elif; Allah isminin; Lâm, Latif isminin, Mîm ise Mecit isminin ilk harfleridir. (Zerkeşî, 1957: I, 173)

8.Bazı harfler Allah’ın isimlerinin, bazıları da başka zatların ilk harfleridir. Elif, Allah; Lam, Hz. Cebrail ve Mim de Hz. Muhammed anlamındadır. Yani Allah Cebrail vasıtasıyla Kur’ân’ı Muhammed’ e göndermiştir. (Râzî, 1420 h: I, 6)

9.Sanki Yüce Allah, Kur’ân’da bu hece harflerinden bahsederken şunu söylemek istemiştir: Bundan önce bildiğiniz üzere terkip olarak gelen bu harfleri dura dura dinleyiniz. İşte bu çocuklara öğretmenin yoludur. (Râzî, 1420 h: I, 6)

10.Kur’ân’ın i’câzını beyan etmek için bazı sûrelerin başında zikredilmiştir. Müşrikler bu harflerle cümle kurup konuşmalarına rağmen, Kur’ân’a karşı meydan okumada aciz bırakılmıştır. (İbn Kesîr, 1416 h: I, 178)

11.Bu harfler mu’cem/alfabetik harflerden olup yirmi sekiz harfin tetimmesidir. (İbn Kesîr, 1416 h: I, 179)

12.Bu harfler, Kur’ân’ın ا ب ت ث şeklinde alfabetik harflerden oluştuğunu belirtmek için zikredilmiştir. Kur’ân’ın kendi dillerinde nâzil olanlara, kullandıkları harflerle oluştuğunu göstermek için kullanılmıştır. Bu kelimeler bazen anlamı olmayan hece harfleriyle, bazen de anlamlı lafızlar olarak gelmiştir. (Zerkeşî, 1957: I, 175)

13.Allah’ın şeref ve faziletinden dolayı yemin ettiği lafızlardır. “Mu’cem/alfabetik harflere yemin ederim ki, size yol gösterdim ve indirilmiş kitapla manaları size açıkladım” manasındadır. (Cevzî, 1422 h: I, 16)

14.Kavimlerin müddetine işaret eden ebced hesaplarıdır. (Suyûtî, , tsz.: I, 57-58)

15.Bir kelamın bitmesine diğzerinin de başlamasına işaret eder. (Râzî, 1420 h: I, 7)

16.Bazı harfler değişik manalara gelir. Tâ-Hâ, ey adam!, Yâ-Sîn, ey insan!, Nûn, mürekkep ve Kâf bir dağ ismine işaret eder. (İbn Kuteybe, trz.: 310)

17.Kâfirleri susturan ve aleyhlerine delil olarak gelen meydan okuma harfleridir. (Ebu’t-Tayyib, 1992: I, 65)

18.Tenbih/uyarı harfleridir. (Ebû Hayyân, 1420 h: I, 58)

19.Garip şeylerin mukaddimesi ve keşif kollarıdır.

20.Allah ile Peygamberi arasında şifrelerdir. (Nursî, 2002: 41)

21. Müşriklerin, “*kalplerimiz kapalıdır*” (Fussilet, 41/5) demeleri üzerine Allah, dillerinin oluştuğu harfler üzerinde onlara beyanda bulunduğu işaret eder. (Semerkandî, trz.: I, 24)

Tüm bunlara rağmen bazı sûrelerin başında yer alan hurûf-ı mukattaanın anlamı tam olarak bilinmemektedir. İslam âlimlerinin, bu harflerin anlamları konusunda anlayamadıkları ve anlamlarını çözemedikleri kabul edilmektedir. Bunun sonucunda bu harflerin gizemini çözmeye çalışmak konusunda farklı görüşler ileri atılmıştır. Manası kapalı olsa da bunların bilinçli ve düzenli olarak kullanılması Kur’ân’ın üstünlüğüne ve etkisine işaret etmektedir.

Said Nursî, bu manadan soyutlanmış harflerin geliş sebebinin muarızlara meydan okuyarak onları delilsiz bırakma amaçlı olduğunu söylemektedir. Yani “Ben sizden belîğ manaları, hükümleri ve hakikatları ifade eden yüksek hutbeleri ve nutukları istemiyorum. Yalnız şu harflerle iftira veya hikâyelerden de olsa bir nazire yapınız” demektedir. (Nursi, 2002: 41) Tahaddî olarak ifade edilen meydan okumayı şu cümlelerle özetlemek mümkündür: “Ey Kur’ân’a inanmayan müşrikler! İşte bu Kur’ân, bilinen hece harflerinden gelmiştir. Haydi, gücünüz yetiyorsa onun bir benzerini meydana getirin de görelim. Fakat onun bir benzerini asla meydana getiremezsiniz.” (Zerkeşî, 1957: I, 386; Zerkânî, 2002: II, 289)

Mevdûdî, (1903-1979) III. ve IV. Yüzyılın müfessirlerinin hurûf-ı mukattaaların anlamlarını uzun uzun tartıştıkları halde tatmin edici bir şey ortaya koyamadıklarını belirtmektedir. Ayrıca bu harflerin anlamlarını belirlemek için hiçbir kural olmadığı gibi hiçbir sağlam kaynağa dayanan açıklamaların bulunmadığını da söylemektedir. (Mevdûdî, 1992: 136-137)

Bu konuda ileri sürülen görüşler arasında lugat, nahiv ve edebiyat âlimi Kutrub ve Ferrâ’nın (v. 207/822) görüşlerinin tercihe şayan olduğu görülmektedir. Onlara göre bu harfler, içeriğinden Arapların aciz kaldığı Kur’ân’ın, işlevsel işaretleri ve dikilmiş sembolleridir.

Kur’ân, kendi dillerindeki üslup ve yöntemine uygun olduğu halde onlara meydan okumuştur. Onlar Kur’ân’ın fesâhat ve belâgatı karşısında karşılıklıta bulunamamışlardır. İşte bazı açılardan dolayı biz bu görüşü tercih etmekteyiz.

Bu görüşü tercih etmemizin birçok sebebi vardır:

1-Mukattaa harflerin başında geçtiği 26 sûre Mekke’de nâzil olmuştur. Bunun sebebi, Mekke’de yeni çağrıya inat ve meydan okumaların zirveye ulaşmasıydı. Böylece Kur’ân’ın, davasının geçerliliğini destekleyen ve onun Yüce Allah’a nispet edilmesini pekiştiren birçok örnek sunması uygun olmaktadır. (Mut’înî, 1992: 203) Kur’ân’da bazı sûrelerin başında yer alan bu harflerin büyük çoğunluğunun Mekke’de inmesi ve Medine’nin ilk dönemleri arasında yer alan süreçte de 3 sûrenin başında gelmesi, dikkatleri Kur’ân’a çekme konusunda müşrik ve ehl-i kitaba mesajlar vermektedir.

2-Mukatta harflerin başında geldiği bu sûrelerin çoğu Kur’ân’ın yüceliğinden bahsetmektedir. (Bk., Bakara, 2/2; Hûd, 11/1) Önceki âlimler de bu olgunun farkında olmuşlardır.

Zerkeşî (v. 794/1392) bu meyanda şöyle demektedir: “Kur’ân’ın bu harflerden bahs etmedeki âdeti, Kur’ân’la ilgili husûslardan bahsedilmesidir. Meryem, Ankebût ve Rûm sûrelerde hurûf-ı mukattaanın hemen ardından Kur’ân’a yönelik bir husûs gelmese dahi bu sûrelerin muhtevasında Kur’ân hakkında vurgulamaların olması bu harflerin Kur’ân’a işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Meryem sûresinde beş defa *وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ* “*Kitapta bahset*” (Meryem, 19/16, 41,51, 54, 56) şeklinde Resûlullah’a hitap olarak tekrar edilmiştir. Bu sûrenin sonunda *فَأَنَّمَا يُسْرِنَا إِلَيْكَ لِنُبَشِّرَ بِهَ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا* “*Biz Kur’ân’ı Allah’a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve inatçı milleti uyarman için senin dilinde indirerek kolaylaştırdık*” (Meryem, 19/97) âyeti gelmektedir. Ankebût sûresinde “*Sana Kitap’tan vahyedileni oku*” (Ankebût, 29/45), “*İşte biz sana böyle bir Kitap indirdik*” (Ankebut, 29/47), “*Bundan önce sen hiç kitap okuyan değildin*” (Ankebût, 29/48), “*Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin göğüslerinde apaçık olan âyetlerdir*” (Ankebût, 29/49) ve “*Kendilerine okunmakta olan Kitabı sana indirmemiz onlara yetmiyor mu?*” (Ankebût, 29/51) âyetleri bulunmaktadır. Rûm sûresinde ise şu âyet zikredilmektedir: “*And olsun ki bu Kur’ân’da insanlar için her türlü misali vermişizdir.*” (Rûm, 30/58) (Mut’înî, 1992: 204)

Mut’înî’nin de belirttiği şekilde tüm bunlardan şu sonuçlar çıkarılabilir:

1-Hurûf-ı mukattaa ile başlayan her sûrede doğrudan Kur’ân’ın ihtişam ve mucizelerinden bahsedilmektedir.

2-Kur’ân’da bu harflerden sonra doğrudan Kur’ân ile ilgili bahis geçmezse bile sûrenin içinde Kur’ân’ın fazilet ve etkileri açıklayıcı bir şekilde geçmektedir.

3-Bu görüş, eleştiriden uzak olduğu kadar Kur’ân’ın liyakatine ve içindeki beyânî mucizenin yönlerine uygundur.

4-Zemahşerî, -ki bir metnin içindeki üslup, güzellik ve çirkinlik yönünü eleştirmekte uzmandır- (Dinçer, 2019, VII, 245-254) bu görüşü tercih etmiş, onaylamış ve bu konuda güzel sözler sarf etmiştir. Çünkü hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûrelerdeki harf sayısı on dördtür. Bu da mu’cem harflerin yarısıdır. Aynı zamanda bu harfler; mechure, mehmuse, şedîde ve muste’liye harflerin yarısını ihtiva etmektedir. Bu durum müşrikleri susturmaktadır.

5-Belki de bu görüşü güçlendiren şey, bu görüşün diğer görüşlerle kesişmesidir. Bu harflerin müfessirlerin anlattıklarından -meydan okumaya ilave olarak- farklı bir anlama gelmesi, ses nağmeleri ve gelişinin diğerlerinden daha fazla işaret etmesi gibi husûslarda olması problem teşkil etmez. (Mut’înî, 1992: 205-206)

Tüm bunlar hurûf-ı mukataanın Kur’ân ile ilişkisini ortaya koymakla beraber müşrik ve Yahudîlerin şüphelerini izale edip dikkatleri Kur’ân’ın dinlenmesine sevk etmeye yönelik olduğunu göstermektedir. İşte bu sonuçlardan ötürü tercih ettiğimiz bu görüş, âlimler tarafından savunulan diğer görüşlere nazaran daha zahir olduğu açığa çıkmaktadır.

2.Fussilet 26. Âyeti Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa

Kutrub'a göre Allah وَالْعَوَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ “okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız” âyetinde belirttiği gibi müşrikler Kur’ân’ı dinlemeye yanaşmıyorlardı. Allah, onları dinlemeye sevk etmek için daha öncesinde işitmedikleri bir şeyi işittirmeyi murat etmiştir. Böylece onların aleyhine delil sunulmuştur. İlgili âyet bağlamında doğru bir analizde bulunmamız için ilk önce âyetin sebebi nuzulünden bahs etmek gerekmektedir.

2.1.Âyetin Sebebi Nuzûlü

Âyetin, Kureyş’in ileri gelen müşriklerinin Kur’ân’ın dinlenmesini engellemek hakkında nâzil olduğu rivâyetlerde görülmektedir. Burada bazı rivâyetlere yer verdikten sonra tercih ettiğimiz görüşün doğruluğuna ilişkin bir değerlendirmede bulunmak mümkün olacaktır.

“İnkârcular dediler ki: “Bu Kur’ân’a kulak vermeyin” âyeti Ebû Cehil ve arkadaşları hakkında indi. O, “Muhammed, Kur’ân okuduğu zaman karıştırıncaya kadar şiirlerle ve yüzüne karşı konuşarak sesinizi yükseltin,” diyordu. (Semerkandî, trz.: III, 224)

“Okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız” âyetine ilişkin Süddî (v. 127/745) şöyle demektedir: Bu âyet Ebû Cehil b. Hişam hakkında nâzil olmuştur. Arkadaşlarına şöyle derdi: “Muhammed’in Kur’ân okuyuşunu işittiğinizde şiirlerle sesinizi yükseltiniz ki Muhammed’in okuyuşunu şaşirtasınız.” (İbn Zemîn, 2002: IV, 151)

Bu âyetin sebab-i nuzûlü hakkında İbn Âtiyye (v. 541/1147) de şöyle demektedir: “Hz. Peygamber Mescid-i Haram’da Kur’ân okuyordu, mümin-kâfir herkes dinliyordu. Kâfirler kalplerin etkilenmesinden telaşlandılar. Muhammed ne zaman Kur’ân okursa siz, ağlamakla, ıslıklarla, bağırlarla ve şiirleri söylemekle sesinizi yükseltin ki onun sesi kayıp olsun, hiç kimse ona kulak vermesin.” (İbn Âtiyye, trz.: V, 13)

Araplar Kur’ân’ı dinledikleri esnada gürültü çıkarıyorlardı. Birbirlerine “Bu Kur’ân’a kulak vermeyin, Okunurken gürültü çıkarın” demeleri üzerine Allah bu güzel nazmı nâzil etti. Böylece müşrikler hayret etsin, onların hayretleri Kur’ân’ı dinlemelerine, bu harfleri dinlemeleri, kendisinden sonra gelen âyetlerin dinlenmesine sebep olsun. İşte bunun sonucunda kalpler etkilenir ve gönüller yumuşar. (Zerkeşî, 1957: I, 172)

Tüm bu rivâyetler, müşriklerin Kur’ân okunmasından rahatsız olmalarını ve Kur’ân’dan etkilenmemek için onun okunmasını bastırmaya yönelik tüm eylemleri devreye soktuklarını göstermektedir. Müşrikler tarafından birbirlerine tavsiye edilen Kur’ân’ın duyulması ve anlaşılmasına yönelik engelleyici eylemde bulunmalarının farklı farklı şekilde tezahurunun olması Kur’ân’ın i’câzı karşısında zorlandıklarını da göstermektedir.

2.2.Fussilet 26. Âyeti Bağlamında Hurûf-ı Mukattaaya İlişkin Müfessirlerin Görüşleri

Müşriklerin Kur’ân’ın anlaşılmasını engellemek için ıslık çalmak, el çırpma, bağırma, şiir okumak, ağlamak ve kahkaha atmak suretinde gösterdikleri eylemlere karşı Allah, onların tüm dikkatlerini Kur’ân’a yönlendirmek için hece harfleriyle karşılık vermiştir. Bu harfler, Medine

döneminin ilk yıllarında Yahudilerin de ilgi ve meraklarını çekmiştir. Bu sebeplerden dolayı bazı müfessirler de Fussilet sûresinin ilgili âyeti bağlamında tercih ettiğimiz görüş çerçevesinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Kutrüb ve bazı müfessirlere göre bunlar, mu'cem/alfabetik harflere işaret eder. Sanki bu harflerin Araplara şöyle dediğini belirtmeye çalışırlar: “Bildiğiniz bu harflerin dizimiyle size meydan okuyorum. الم harfleri ا ب ت ث harfleri gibidir. 29 harfe işaret eder.” Bazı müfessirler nida harflerinde olduğu gibi bu harflerin tenbih harfleri olduğunu belirtirler. Diğer bazı âlimler de “Mekke’de müşrikler Kur’ân dinlemekten yüz çevirince gariplerine gitsin ve böylece kulaklarını açıp Kur’ân’ı dinlesinler diye bu harfler indi. Bundan sonra gösterecekleri mazeret kalmasın” derler. (Ebû Hayyân, 1420 h: I, 58)

Kur’ân’ı dinlememek gayretleri içinde olan bu müşrikler gürültülerle Kur’ân’ın okunmasını engelleme faaliyetlerinde bulunurken Allah onların anlamadıkları harflerle karşılık verip onların dikkatini Kur’ân dinlemeye sevk etmiştir.

Ferrâ ve bazı müfessirler de tercih ettiğimiz görüş doğrultusunda beyanda bulunmuşlardır. Onlara göre bu, Allah’ın Araplara Kur’ân ile onlara meydan okuduğunda, konuşmalarının yapıldığı harflerden oluştuğunu bildirdiği hece harflerine işaret eder, böylece Kur’ân’ın meydan okumasına cevap vermekte aciz olmaları, onların aleyhine bir delil olmaktadır. Çünkü bu meydan okuma onların dillerinin dışında başka bir dil ile cevap vermeye yönelik değildir. Kutrub’a göre ise müşrikler Kur’ân’ı işitmekten nefret ederlerdi. الم ve المص indiğinde bu lafızları garip buluyorlardı. Müşrikler, Resûlullah’ın onların kulaklarına yerleştirmek ve aleyhlerinde delil getirmek amacıyla okuduğu Kur’ân’ı dinlediklerinde kendilerini Kur’ân’ın akışına kaptırıyorlardı. (Şevkânî, 1414 h:I, 34) Böylece Kur’ân’ın etkisinden kurtulamıyorlardı. Hatta Kur’ân’ı dinlememek üzere anlaştıkları halde geceleyin gizli bir şekilde Müslümanların evinde okunan âyetleri dinlemek için saklanıyorlardı.

Reşit Rıza’nın (1865-1935) bu konudaki görüşü şudur: “Tenbih/uyarı önce Mekke’deki müşriklere, sonra Medine’deki ehl-i Kitab’a yapıldı. Bu husûsun ” حُسْنُ النَّبْيَانِ وَبَلَاغَةِ التَّعْيِيرِ، الَّتِي ” غَايَتُهَا إِفْهَامُ الْمُرَادِ مِنَ الْإِقْنَاعِ وَالتَّائِيرِ “İkna ve etkilemenin gayesini anlamayı murat eden beyanın güzelliği ve ifadenin belâgatı” üslubünün istihdam edildiğine işaret etmiştir. (Reşit Rızâ, 1990: VIII, 264) Yani bu harflerin kullanımında, Kur’ân’ın, ikna etme ve etkilemenin amaçlandığı güzel ifade ve belîğ konuşmaya dikkat çektiği görülmektedir. Nitekim bazı etkili hatiplerin konuşmalarının başında dikkati çekecek bazı hususlara yer verdikleri görülmektedir.

Subhî es-Sâlih (1926-1986) Kur’ân’ın bu harflerle onlara hitap ettiğinde dinlemelerini sağladığına işaret eder ve şöyle der: Kâfirler “Kur’ân’a kulak asmayın, gürültü çıkarın, umulur ki onu bastırırsınız” (Fussilet, 41/26) dediklerinde Kur’ân’dan yüz çevirmeyi birbirine tavsiye ettiler. Allah, onların iyiliklerini ve faydalarını istediği için, onları susturmak ve Kur’ân’dan kendilerine okunanları dinlemek için bilmedikleri şeyleri onlara ulaştırdı. Böylece bu harfleri onlara indirdi. Bu harfleri işitince, şaşkınlar gibi dediler ki: “Muhammed’in getirdiğine kulak verin.” Dinlediklerinde, Kur’ân onların kalbine nüfuz ederdi. İşte bu onların dinlemeleri için

bir sebep ve onlara fayda sağlamanın bir yoluydu. (Subhî es-Sâlih, 2000: I, 244) Kulak vermeyi engellemek için gösterilen çabalar, kulak vermeye dönüştürülmesi bu harflerin kullanma sonucunda gerçekleşmiştir.

Taberî, (v. 310/923) bu âyetin, Kur'ân'ı dinlemek isteyenlerin engellenmesini, dinlemek istediklerinde anlamamaları ve ona uymamalarını sağlamak için bastırmayı ifade ettiğini belirtmektedir. (Taberî, 2000: XXI, 461) Amaçları her ne kadar Kur'ân'ı dinlemekten vazgeçirme düşüncesi olduysa da o müşrikler, Kur'ân'ı dinlemekten kendilerini koruyamamışlardır. Çünkü onlar bu anlaşılmayan harfleri, sûrelerin başında okunduğunu duyduklarında merakları çekmiş, pür dikkat ile dinlemeye çalışmışlardır. Acaba bu bağırıışlarına karşılık verilen bu anlaşılmayan harflerden ne mesajlar gelmiş diye merak içinde kalmışlardır.

Müşriklerin hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler inmeden önce “*Kur'ân'a kulak vermeyin...*” diyorlardı. Bunun üzerine ilgili âyet inmişti. Bir görüşe göre bu harfler ile başlayan sûreler inmeye başlayınca bu sefer “*Kur'ân okunduğuna kulak verin, susun*” diyorlardı. “*Kur'ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Umulur ki esirgenmiş olursunuz*” (A'râf, 7/204) âyeti bu durumu tasvir etmektedir.

İbn Abbas'tan (v. 68/687-88) rivâyet edildiğine göre Resûlullah Mekke'de Kur'ân okuduğunda sesini yükseltirdi. Müşrikler, Resûlullah'ı dinlemelerini engellemek için insanları kovup şöyle derlerdi: “*Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız.*” (İbn Ebi Hâtim, 1419: VI, 1882; X, 3272) Resûlullah'ın Kur'ân'ın anlaşılması için yüksek sesle okumasına karşı müşriklerin anlaşılmasını engellemeleri ve nihayetinde Allah'ın onların dinlemelerini sağlamak için hurûf-ı mukataa ile hitapta bulunması müşriklerin psikolojik durumlarını da yansıtmaktadır. Kur'ân'ın meydan okunmasına rağmen onların cevap vermeye fırsat bulamaması ve gayretlerinin sönmesi onların acziyetlerini ifade etmektedir.

Nehhâs'a (v. 338/950) göre Müşrikler, Kur'ân'a karşı aciz olunca ve Kur'ân âyetlerini tedebbür edenin fesâhat, çok anlamlılık, güzellik, nazım ve uyumluluk hakkındaki mu'cizeliği karşısında iman ettiğini görünce “*Kur'ân'ın okunuşunu işitirseniz kahkahalar ve anlamsız şeylerle onu karıştırın. Böylece üstesinden gelirsiniz*” dediler. (Ebû Ca'fer, 1421 h: IV, 41)

Müşrikler Kur'ân'ın cazibesinden bir türlü kurtulamamışlardır. Her ne kadar bunun Resûlullah'ın kelâmı olduğunu iddia etmişlerse de bu sözlerin bir beşere ait olamayacağını anlamışlardır. Onlar, Kur'ân'ın muhtevası, ses tonu, nazımın ahenkliği ve zihni canlı tutması gibi husûslarda insanın takatını aşan ifadeler karşısında zafiyetlerini anlamsız lafızlarla örtbas etmeye başlamışlardır. Her taraftan onları etkileyen lafızlar, darbe yiyip anlamsız bağırırmaktan ve ağlamaktan dolayı reaksiyon gösteren şahsın pozisyonuna düşürmüştür. Kur'ân'ın i'câzı konusunda mağlûp olan müşrikler, bu pozisyon karşısında teslim olmak yerine ferdi olarak anlamsız gürültü çıkarmakla beraber birbirlerine de onun okunmasını ve dinlenmesini bastırmak için tavsiyelerde buldukları da görülmektedir. Nitekim İmam-ı Kuşeyrî' (v. 465/1072) de Kur'ân'ın, insanları etkilediğini, akılları baştan aldığını ve onu dinleyen

harekete geçtiğini gören müşriklerin, onun okunmasını engellemek konusunda birbirlerine tavsiyelerde bulduklarını belirtmiştir. (Kuşeyrî, trz.: III, 326)

Müşriklerin Kur'ân'ın duyulması ve anlaşılmasını değişik yöntemlerle engellediklerini müfessirlerin yaptıkları açıklamalarla da anlaşılmalıdır. Kur'ân'a kulak verilmesini engelleme ile ilgili gürültü; Mücahit'e (v. 104/726) göre ıslık çalmak; Dehhâk'a (v. 102/720) göre Resûlullah'ın söylediklerini karıştırmak için çok konuşmak ve Süddî'ye göre ise yüzüne karşı bağırarakla gerçekleşmiştir. (Beğâvî, 1420 h: IV, 131) Ebü'l-Âliye'ye (v. 90/709) göre de Kur'ân'a dalıp onu kusurlu gösterme şeklinde olmuştur. (Kurtubî, 1964: XV, 356) Yahudîlerin Kur'ân'ın bazı sûrelerin başında geçen hurûf-i mukattaalara ilişkin Resûlullah'la konuşmaları ilahî davetin dinlenmesine yönelik bir engelleme girişimi olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Râzî (v. 606/1210) bu meyanda önemli açıklamalarda bulunmaktadır: “İnsanlar Kur'ân'ın anlam ve talaffuzda tam bir kelim olduğunu biliyorlardı. Onu duyan herkes lafızlarının güzelliği üzerinde dururdu. İnsanın akli anlamlarını kapsıyordu. Akıl, Kur'ân'ın kabul edilmesi gereken gerçek bir kelim olduğuna hükmetti. Bu yüzden insanların onu dinlemesini engellemek için bir tertibe girdiler ve bazıları birbirlerine, ‘eğer okunursa bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunduğu zaman seslerinizi hurafelerle, boş şiirlerle ve anlamsız kelimelerle yükselterek gayret gösteriniz’, dediler. Böylece Kur'ân okuyanın okuması insanlar için anlaşılır hale gelmeyecek, bu şekilde Muhammed'in (s.a.s) okumasını bastıracaktı. Kureyşliler bu husûsu birbirine tavsiye ediyorlardı. Bundan kasıtları; Resûlullah, Kur'ân okurken boş ve yalan olan şeyleri katıp Kur'ân okumasının anlaşılmasını engellemekti. Böylece bu şekilde Muhammed'i (s.a.s) yeneceklerini sanıyorlardı. Daha sonra onlar hemen boş iş ve yalanla meşgul olduklarını itiraf ettiler. Bu harflerle Allah, fazlıyla Hz. Muhammed'e (s.a.s) yardım etmektedir.” (Râzî, 1420: XXVII, 559)

Râzî'nin de belirttiği şekilde müşriklerin Kur'ân'ın mesajlarının duyulmasını değişik yöntemlerle engelleme gayretlerine rağmen Allah'ın onların dikkatlerini çekerek Kur'ân'ı dinlemeyi ve anlamayı bu harflerle sağlamıştır. Çünkü Kur'ân okunmaya başlandığında müşrikler onu bastırmak için anlamsız lafızlarla gürültü çıkarmaya hazırlanırken bazı sûrelerin başında yer alan bu harflerin okunduğunu gördüklerinde şaşırıldılar. Bu manasız harflerin ne olduğunu anlamaya çalışırken hemen bunların zikrinden sonra Kur'âna yönelik vurgulamaları duyunca artık gürültülerini unutmuş, âyetleri dinlemekte oldukları bir pozisyonda kendilerini bulmuşlardır. Bu üslupla Allah Kur'ân'ın i'cazını göstererek kendi Peygamberine de destekte bulunmuştur.

Müşriklerin, hece harfleri inmeden önce Kur'ân'ı dinlemeyi engelleme girişimleri hakkında Seâlibî (v. 875/1471) de şöyle demektedir: “*İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur'ân'a kulak vermeyin,...*” âyeti Ebû Cehil ve diğer bazı Kureyş kafirlerinin, kalplerin Kur'ân'a meyl etmesinden korktukları için böyle bir girişimde bulduklarını belirtmektedir. Bu âyet, Hz. Muhammed (s.a.s), Kur'ân okuduğunda, müşriklerin ıslık çalmasını, bağırmasını, şiir söylemesini ve böylece onun sesinin bastırılmasını tasvir etmektedir. (Seâlibî, 1418 h: V, 133)

Kur'ân'ın okunması esnasında gürültü çıkarma, insanların etkilenmesinin önüne set çıkarmak amacını gütmekteydi. Onlar dinleme sonucunda ilahî mesaj karşısında yenilgiye uğrayacaklarını iyi anlıyorlardı. Nitekim bazı müfessirler bu konuya ilişkin bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Mesela; İbn Aşûr'a (v. 1284/1868) göre 'onu bastırmak' ifadesi, Kur'ân okuduğunda uyulmasını engellemek için Resûlullah'ın kırâatını bastırmak manasındadır. Bu durum onların Kur'ân'ı dinlediklerinde Kur'ân'ın kendilerine galip geldiklerine işaret etmektedir. Çünkü Kur'ân, dinleyenin kalbine girmekte ve iman etmelerine sebep olmaktadır. Şâyet müşrikler Kur'ân'ı bastırmak için gürültü çıkarmasa Kur'ân, onlara galip gelecektir. (İbn Aşûr, 1984: XXIV, 278) Kur'ân'ın duyulmasını engelleme gayretlerinin arka planında etkilemeyi izale etmekten başka bir amacın olmadığı anlaşılmaktadır.

Bazı müfessirler, hurûfu mukattaaların nidada olduğu gibi tenbih/uyarı sesleri olduğunu belirtmektedirler. Dikkatleri üzerine çeken Kur'ân'ın garabetini amaçlamaktadır. Kur'ân Arapların aşına oldukları tenbih harflerini terk ederek aşına olmadıkları şeyleri getirdi. Çünkü Kur'ân beşer sözüne benzemez. Bu harfler diğer harflere nazaran kulağa daha şiddetli girmektedir. Bu harflerin tenbih/uyarının yapılmasında kimin kastedildiği konusunda görüş farklılıkları olmuştur. Ebû Hayyân'a (v. 745/1344) göre bu harfler müşrikleri susturmak için bir uyarıdır. Çünkü müşrikler bu harfleri garip saydıkları için kulaklarını açıyorlardı ve böylece Kur'ân'a yönelip dinlemekle aleyhlerine delil getiriyorlardı. Râzî'ye göre ise bu harfler Peygamberimize yönelik bir uyarıdır. Peygamberimiz her ne kadar uyanık olsa da insan olması hasebiyle bazen kalbi meşgul olabilir. Allah, kelamını ona yönlendirirken tembih harfleri gibi bu harfleri takdim etmektedir. (Âişe Abdurrahman, trz.: 145)

Uyarı mahiyetinde olan bu harfler adeta acil durum ve ikaz sesine benzemektedir. Bu durumla karşılaşanlar tehlike anında gerekli uyarıları dikkate almak zorundadırlar. Nasıl hareket edileceğine dair yönlendirmelere kulak asılmalıdır. Âişe Abdurrahman (1913-1998) bu konuda şu sözleri sarf etmektedir: Takdim edilen bir cümle düzenli ve anlaşılır ise işiten kişi bunun kastedilen her şeyi içerdiğini ve bundan sonra başka söz olmadığını zanneder. Böylece ondan yüz çevirir. Ancak anlayamadığı bir ses işittiği zaman o söze yönelir ve başkasından işitmediği sözden gözlerini ayırmaz. Ondaki duyduklarının amaçlanmadığını kesin bilir. Bu nedenle, bu pozisyonda, amaçlanan sözde anlamsız harfler takdim etmek büyük bir hikmete mebnidir. Bu görüşü Ebû'l-Meâlî el-Cüveynî (v. 478/1085) güzel görmüştür. (Âişe Abdurrahman, trz.: 145-146) İmam-ı Cüveynî'ye göre bazı zamanlarda Resûlullah'ın beşeriyet âleminde meşgul olması mümkündür. Böylece Allah, Cebrail'e (a.s) Kur'ân'ı indirdiği zaman 'الم', 'الر', 'حم' gibi harflerin söylemesini emreder. Böylece Hz. Peygamber ona yönelir ve dinler. أما ve ألا gibi meşhur olan tembih harflerinin kullanılmaması, insanların konuşmalarında bilmiş oldukları lafızlardan ötürüdür. Kur'ân ise öyle bir kelimedir ki diğer kelimeler ona benzemez. Böylece bilinmeyen uyarı harflerinin gelmesi, kulağı etkilemesi açısından daha uyumlu olmaktadır. (Âişe Abdurrahman, trz.: 145) Hurûf-u mukataanın Arapların üslubunun dışında gelmesi dikkat çekme ve kulak verme konusunda daha etkili olmaktadır. Bu sebeple, Resûlullah Kur'ân okuduğunda sesini yükseltirdi. Müşrikler Resûlullah'ın oturup Kur'ân okuduğunu

gördüklerinde ondan kaçır ve etrafından dağılırlardı. Resûlullah bu harflerle yüksek sesle okuduğu her çıkışında Kur'ân okumasının ihtişamı onları kapsardı. Böylece onlar Hz. Peygamber'in dediklerini dinlemek için kulaklarını açarlardı. Kendisinden kaçtıkları şeyi işittiklerinde ve gürültü yaptıkları şeyi de dinlediklerinde Allah'ın kendilerinden ne istediğini Kur'ân'ı dinleyerek anlardı. (İsmâil, 1999: 205)

Böylece bazı müfessirlerin de bizim tercih ettiğimiz görüş doğrultusunda görüş beyan ettikleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu harflere ilişkin yirmiyi aşkın görüş olduğunu belirtmiştik. Her bir görüş sahibi, kendisine uygun olan görüş üzerinde durmuş ve tercih etmiştir.

2.3. Hurûf-ı Mukattaa'nın Müşriklerin Gürültülerine Karşı Cevap Olarak Gelmesi

Anlaşılması zor olan bu harfler uymayı ifade etmektedir. Müşriklerin gürültü, ıslık ve alkışları Kur'ân'ın dinlenilmesine engel olma amacını güderken bazı sûrelerin başında gelen bu harfler müşriklerin dikkatini Kur'ân'a celb etmektedir. Nitekim müşriklere Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi hususunda tahaddî âyetleri inmiş, ancak onlar Kur'ân'a meydan okumasına karşılık verememişlerdir. Aksine onların Kur'ân karşısında etkilemeye nötr hale getirmek için anlaşılmayan gürültü ve bağırışlarına karşı bu harflerin manasız olarak onlara cevap niteliğinde gelmesi, onların tahaddî karşısında acizliğini gösterdiği gibi onları bu harflerle dikkatlerini Kur'ân'a yönlendirmesi, Kur'ân karşısındaki bağırışlarını etkisiz kılmıştır. Nitekim onların Kur'ân'ı gizli bir şekilde dinlemeleri de bu duruma işaret etmektedir.

Zemahşerî (v. 538/1144), bu harflerin Kur'ân'da uyarı şeklinde gelmesini Kur'ân ile meydan okunması, nazmın güzelliği ve garabeti ile uyarıyı dinleyenleri harekete geçirme özelliğine bağlamaktadır. (Zemahşerî, 1407 h: I, 30)

Kur'ân'ın genellikle Mekkî sûrelerde yer alan bu harflerle başlaması müşriklerin uslûbuna uygun düşmektedir. Kur'ân Arap dili ile nâzil olmuştur. Onların üslup ve dil kullanımının özelliklerini taşımaktadır. Araplar da bir, iki, üç, dört ve beş harfli kelimeler türetmektedirler. (Zemahşerî, 1407 h: I, 28; Suyûtî, 2011: III, 32) Bu mukataa harfleri de bir araya getirilerek aynı şekilde bir, iki, üç, dört ve beş harfli kelimeler ile oluşturulmuştur.

Müşriklerin Kur'ân'ın duyulmaması için çıkardıkları anlaşılmayan ses ve gürültüleri, rast gele bazı harflerle olurken Allah'ın onların bu anlaşılmaz telaffuzlarına karşı mübhem ancak düzenli ve maksatlı harflerle mukabelede bulunması onların hayretlerini artırmıştır. Zira tüm harflerden oluşan bağırışlarına karşı düzenli telaffuzlarla karşılık verilmesi onların Kur'ân'ı dinlemelerine sebep olmuştur. Duymamak için yaptıkları gürültüler mukabele veya müşakele sanatıyla karşılık görmesi onların Kur'ân'ı dinlemelerine sevk etmiştir. Burada mukabele veya müşakele sanatının ne olduğuna ilişkin bir bilginin verilmesi gerekmektedir.

Kur'ân'ın hitap unsurlardan bir tanesi de mukabele veya müşakele üslubudur. "iki şeyin biçim ve tarz yönünden benzeşmesi ve uyuşması" manasına gelen müşâkele sözcüğü, bedî' ilminde terim olarak "bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi" anlamında kullanılır ve

anlama güzellik katan sanatlardan sayılır. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükteden ötürü bir kelimenin başka bir mana ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde ortaya çıkar. İlk kelime gerçek manada olmasına karşılık ikinci kelime sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir. (Sekkâkî, 1987: 424; Udvânî, trz: 393; Durmuş, 2006: XXXII, 154)

Bu üslupla müşriklerin sarf ettikleri cümlelerine uygun şekilde karşılık verilmektedir. Müşakalede lafızlar aynı olup mana farklı olmaktadır. Kur'ân'da bunun örnekleri çok zikredilmektedir:

...وَأِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ. اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ ...

“...Biz yalnızca alay etmekteyiz” (derler.)
(Asıl) onlarla alay eden Allah'tır ...” (Bakara, 2/14-15)

Yukarıdaki geçen münafıkların alaylarına karşılık verilecek ceza alay kelimesiyle mukabele verilmiştir. (Sâbûnî, 1997: I, 32)

Aynı üslup şu âyette de görülmektedir:

وَمَكْرُوا اللَّهَ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ.

“Onlar (İsrailoğulları) bir tuzak kurdular ve buna karşılık Allah da bir tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.” (Âl-i İmrân, 3/54)

İsrailoğulları bir tuzak kurup Hz. İsa'yı öldürmek istediler. Ancak Allah da Hz. İsa'yı onların şerrinden kurtarıp göğe kaldırdı. Burada geçen mekr (tuzak) kelimesi müşakele şeklinde gelmiştir. (Sâbûnî, 1997: I, 188)

Mukabele veya müşakele üslubunda görüldüğü gibi Allah'ın muhataplara aynı üslupla ancak daha mükemmelliğiyle cevap vermesi Allah'ın âdetindedir.

Böylece Mekke döneminde müşrikler Kur'ân okunduğu zaman gürültü çıkarıp onu bastırmak için anlamsız gürültü ve ses çıkarmalarına karşılık aynı üslupla onların bastırmalarına karşı meraklarını uyandırıp dinlemeleri sağlanmıştır.

Müşriklere kendisiyle meydan okunan bu harflerin amacı tembih ve uyarıyı yenilemektir. Bu harflerin değişik sûrelerde tekrarlanması, amaca daha çok hızlı ulaştırması, aynı zamanda kulaklarda ve gönüllerde daha fazla etki bırakmasındandır. Bu harflerin Kur'ân'da tekrarlanması nefis/ruh üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. (Zemahşerî, 1407 h: I, 187) Nitekim ilk başlarda Kur'ân'ı duymak istemeyen müşriklerin gürültü yapmalarından sonra inen hurûf-i mukattaalar, onların ruhları üzerinde büyük bir etki yaparak Kur'ân dinlemelerini sağlamıştır.

Bu harflerle konuşmanın ve bazı sûrelerin başında gelmelerinin sebebi; Resûlullah'ın (s.a.v.) kavminin Kur'ân'da kusur aramak ve ondan uzaklaştırmak için Kur'ân'a karşı gürültü çıkardıkları, onu dinlemeyi ve anlamayı engellediklerinde Allah'ın bu mukattaa harfleriyle başlamak istemesidir. Böylece bu harflere odaklanıp kulak verilsin, Kur'ân'ın dedikleri dinlensin ve onunla doğru yola ulaşılsın. Eğer onu dinlerlerse, onları Kur'ân'a yöneltsin. Onları

mukattaa harfleriyle boş şeylerden ve yüz çevirmekten uzaklaştırdıktan sonra kelamın hükmüne ve hitabetin fesâhatine hükümsin. (Bâkılânî, 2001: II, 776)

Bu harflerin manaların gerekliliğinden bahsedilmekle birlikte manasız olup da sesin kulağa hoş gelmesi ve müşrikleri onu dinlemeye sevk etmesinin kast edildiğini söylemek uzak bir ihtimal değildir. Her ne kadar anlamı bilinmese bile müşriklerin gürültü çıkarmaları, ıslık çalmaları ve bağırışlarına karşı bu harflerin düzenli ve uyumlu bir tarzda istihdam edilmesi birçok mesaj barındırmaktadır. Sözsüz iletişimde yüz ifadeleri, jestler, mimikler, sesin yüksekliği, ritmi gibi husûslar bile sözlü ifadeler olmamakla beraber anlamlı duyguları ifade eder. Buna göre müşrikler bu harfleri işittiklerinde kendilerine verilen mesajın ne olduğunu iyi anlıyorlardı. Kaynaklarda müşriklerin bu harflere yönelik her hangi bir itirazlarının geçmediği düşünüldüğünde bu harflerle meydan okumanın, sonraki âyetin dinlenilmesinin Kur'ân'ın belâgat ve fesâhatı açısından önemli hakikatler taşıdığını düşündürmektedir.

Kutrub'un verdiği bilgiler de bu harflerin geliş amacını göstermektedir. Onun belirttiğine göre Allah bu mukattaa harflerini kâfirlerin tutkusunu söndürmek için vaz' etmiştir. Kur'ân'ın okunması anında gürültü çıkarıp Kur'ân'a kulak asmamaları neticesinde Allah bu harfleri vaz' edip Arapça oluşlarından dolayı onların dinlemelerini sağladı. Çünkü daha önce bunları duymamışlardı. Bu harflerin zikrinden sonra artık Resûlullah risaletini tebliğ ediyordu. (Suyûtî, 1988: III, 3) Artık bu harfler, Kur'ân'ın diğer mesajlarının dinlenilmesine vesile olmaktadır. Anlaşılmayan gürültülerden sonra bu hece harflerin müşriklerin gürültülerine set çekmesi ve dinlenmesine aracılık yapması mükemmel bir üslup olmuştur.

Mekke müşrikleri ve Yahûdîlerin Kur'ân mesajının anlaşılmasına yönelik bastırma faaliyetlerine çağımızda bazı misyoner ve oryantalistler de örtülü destek vermişlerdir. Bazı misyonerler, Kur'ân'ın 29 sûresinde yer alan hurûf-ı mukattaa'nın anlamı anlaşılabilen boş harfler olduğunu iddia ederler. Onlara göre şâyet bazılarının dediği gibi bu harflerin manasını Allah'tan başka kimse bilmez ise bu harflerin insana faydası nedir? Hâlbuki Allah faydası olmayan bir şeyi vahiy etmez. Allah'ın kelamı belâgatlı, açıklamalı ve insanlar için hidâyet rehberidir. Buna şöyle cevap verilmiştir: Bu devasa evren de Allah tarafından yaratılmadı mı? Bu evrendeki her şey insanlar için anlaşılabilir ve açık mıdır? Yeryüzündeki her şey bizim için anlaşılabilir ve açık mıdır? Hatta İnsan vücudunda bulunan her şey insana açık mıdır? Müslümanların bu harflerin anlamını bilmenin bir yolu olmadığına inandıkları sözünden anlaşılabilir husûsa gelince bu sadece bazı âlimlerin sözüdür. Ancak Kur'ân'ın bu ve benzeri harflerden oluştuğuna dair inat edenleri uyarmanın kastedildiğine inanan başka bir fırka daha vardır. Tüm bunlara rağmen, hiçbir insan Kur'ân'ın benzerini veya ondan bir sûre getiremez.⁴

⁴Abdullah el-Fâdî müstear ismini kullanan bir papaz "Kur'ân Masum Mudur?" isimli bir kitap yazmıştır. Aslında bu kitabın Yahudî ve Hristiyanlardan oluşan bir heyet tarafından yazıldığı belli olmaktadır. Bu kitapta Kur'ân'ın beşer sözü olduğu, ilahî olmadığını belirtmeye çalışmaktadır. Kur'ân'da 243 hata olduğunu iddia etmektedir. Hurûf-u mukattaa'ya dair aslı olmayan bazı şüpheleri ileri atmaktadır. (Geniş bilgi için bkz., Hâlidî, 2007: 1-27) Alman Oryantalist Nöldeke ilk zamanlarda hurûf-u mukattaa'nın, Hz. Peygamber zamanında yaşayan ve bazı şahsi nushalar oluşturan sahabenin isimlerine işaret ettiğini iddia etmiştir. Bu iddiasına göre bu harfler Kur'ân'ın asıl

(İvez, 2005: 81) Böylece bu harflerin günümüzdeki oryantalist ve misyonerler tarafından da merak konusu olduğu kadar Kur'ân'ın anlaşılması konusundaki işlevinin anlaşılmadığı da görülmektedir.

Halbuki Kur'ân'da yer alan her şeyde bir anlam söz konusudur. Onda olan her şeyi anlamamız mümkündür. Bazı sûrelerin evvelinde yer alan bu hurûf-ı mukattaanın tahaddî, i'câz ve Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olduğuna dair ispatına yönelik görüş tercih edilmektedir. Müşrikler, Resûlullah'tan Kur'ân'ı dinlediklerinde onun Allah katında olduğunu reddedip Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı telif ettiğine dair itham ediyorlardı. Daha sonra bunlar istedikleri takdirde Kur'ân'ın benzerini oluşturabileceklerini iddia ettiler. Bu yüzden Allah, onlara bir benzerini ya da benzeri on sûreyi veya bir sûreyi getirmelerini isteyip meydan okudu. Meydan okumanın bir şekli de Allahu Teâlâ'nın bazı sûrelerin başında -harflerin Arap kelamının ilk unsuru olması cihetiyle- hurûf-ı mukattaa ile başlamasıdır. Çünkü kelimeler bu harflerden oluşmaktadır. Bununla sanki şu kastedilmiştir: Kur'ân apaçık Arapça diliyledir. Arapça diliniz de bu harflerden oluşmaktadır. Siz bu dilde güzel konuşursunuz ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) Kur'ân'ı bu harflerle telif ettiğini sanıyorsunuz. Bu harfleri ayrı ayrı tek tek alınız. Bu harflerden bir sûre yahut Kur'ân'a benzer on sûre yapınız. Eğer bunu yapabilirsiniz, Kur'ân'ın Muhammed tarafından yazıldığı sabit olacaktır. Eğer gerekeni yapamazsanız ve yapmakta aciz olursanız, böylece Kur'ân'ın Allah'ın sözü ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) de Onun Resülü olduğu kanıtlanacaktır. O halde onu tastik etmeli ve dinine girmelisiniz. (Hâlidî, 2007: 532) Gürültüye alternatif olarak gelen bu harfler kur'ân'a kulak verme konusunda etkileyici olmuştur.

Müşrik Araplar Kur'ân'ı işittiklerinde, Kur'ân'ın gönülleri üzerindeki etkisini hissediyorlardı. Bu yüzden onu işitmek için anlaştılar. *“İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız”.* (Fussilet, 41/26) Kur'ân'ı dinlememek için gayret ediyorlardı. İşitmemeye çalışıyorlardı, bu yüzden tertil üzerine tecvitli (iyi bir şekilde) okunduğunda sûrelerin kendileriyle başladığı fonetik (sesli) harfler, kulaklarını çekiyor ve onlar buna hayret ediyorlardı. Hâlbuki o müşrikler Kur'ân'ı inkâr ediyorlardı. Onlar hayret ve şaşkınlık içinde iken, Resûlullah (s.a.s) onlara Kur'ân ve nağmeleri, lafızların güzelliği ile müziğinin ses tonuyla saldırırdı. Bu yüzden Kur'ân'ı dinleyecekler ve daha önce kurdukları tuzakları sona erdireceklerdir. İşte bu harfler müşrikleri hayret ettirmek, kulaklarını açtırıp işittirmek için gelmişlerdir. (Ebû Zühre, trz.: I, 96)

Ağırlık verdiğimiz ve tercih ettiğimiz görüş Fussilet sûresinin 26. âyeti bağlamında incelendiğinde müşriklerin gürültüsüne karşılık bu harflerin dikkatleri Kur'ân'ı dinlemeye çektiğine ilişkin görüşün diğer görüşler arasında daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Konjektörel durum da bunu teyid etmektedir. Nitekim Kur'ân'ın etkisinden kurtulmak isteyen müşrikler Kur'ân okunduğunda değişik yöntemlerle gürültü çıkarmışlardır. Bu gürültülerini pasifize edecek bir yöntemle bazı sûrelerin başında yer alan hurûf-i mukattaalar, onların

parçası olmadığı gibi bunlar Kur'ân'a sonradan dahil edilmişlerdir. Daha sonra görüşünün tutarsız olduğunu anlaması üzerine bu görüşünden vazgeçmiştir. (Önder, 2016: 53)

dikkatlerini tekrar Kur'ân'a çevirmeyi başarmıştır. Anlaşılmayan harflerin ne anlama geldiğini merak eden müşrikler kulaklarını ona çevirmek zorunda kalırken ard arda gelen diğer âyetler onları etkisi altına almıştır. Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi konusunda meydan okumalara karşı aciz kalan müşrikler ya teslim olmuşlardır, ya da savaşlarla karşılık vermeye çalışmışlardır. Kur'ân mesajlarını duymamak üzere son olarak şiddete başvuran müşrikler artık Mekke'nin fethiyle Kur'ân'ı duyma, anlama ve anlaşılma konusuna yönelik birbirine tavsiye ettikleri tüm engelleri bırakmak zorunda kalmışlardır.

SONUÇ

29 sûrenin başında yer alan hurûf-ı mukattaa, Arap alfabesinin yarısı olarak Kur'ân'da 14 harf şeklinde gelmiştir. Peygamberimizden okunduğu şekilde bize intikal etmiştir. Anlamları hakkında sahih bir rivâyet bize ulaşmamıştır. Sahabenin hurûf-u mukataa ile ilgili Peygamberimize bir soru sormamaları, onların bu harflerin mahiyetinin ve maksadının ne olduğunu anladıklarını göstermektedir. Hurûf-ı mukattaa hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşler arasında tercih ettiğimiz görüşün, bu harflerin Kur'ân'ın i'câzına işaret ettiği ve muarızların hitap ettikleri harflerden oluşmasına rağmen meydan okuma karşısında aciz kaldıkları görüşü de yer almaktadır.

Bu harflerin kâfirlerin Kur'ân'ı bastırmak için gürültü çıkarmaları sonrasında inmesi, bunların üslubuna uygun ancak dinlememe isteklerine karşı dinlenebilirliğini sağlayan bir üslupla gelmesi ilginçtir. Bazı sûrelerin başında gelen bu harflerden sonra Kur'ân'a atıfta bulunulması ya da Kur'ân'a destek, mucize olmasının açıklanması ve kâfirlere meydan okunması hususları tespit edilmiştir.

Bu harflerin gelmesi, Kur'ân'ı dinleme husûsuna yönlendirmesi ve benzerini getirme konusunda meydan okuması işlevine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Müşriklere meydan okuduğunda onlar Kur'ân'ın bu harflerden oluştuğunu gayet iyi biliyorlardı. Kur'ân Araplara kendi harflerinden oluşan bu harflerle meydan okuması belâgat sahibi Arapların meydan okuma karşılığında aciz kalması bu kelamın Resûlullah'ın sözü olmadığını aksine Allah'ın sözü olduğunun anlaşıldığına işaret eder.

Kur'ân Allah'ın kelamı olup Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Bu Kur'ân bazı misyoner ve inkârcıların söylediği gibi Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından telif edilmemiştir. Hurûf-ı Mukattaaların dizimi, bazı sûre başlarında gelmesi, hakkında söylenen görüşler Kur'ân'ın mucize ve belâgatı konusuna yönelik işaretler taşıdığını göstermektedir. En doğrusunu bilen Allah'tır.

KAYNAKÇA

Aişe Abdurrahman, M. (trz.). *el-İ'cazu'l-Beyânî ve Mesâilu İbni'l-Ezrak*, Dâru'l-Mea'rif.

Âlûsî, Ş. (1453 h). *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*. Thk. Alî Abdulbarî Atiyye, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- Bahrânî, H. (trz.) *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Bunyâdu'l-Bi'se, Kûm.
- Bâkıllânî, M. (2001). *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Usâm, Dâru İbn Hazm.
- Beğâvî, E. (1420 h). *Meâlimetü't-Tenzil fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Abdu'r-Razık el-Mehdî, Daru İhyâi et-Turasi'l-'Arabî, Beyrût, h.
- Beydâvî, A. (1418 h). *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*. Dâru't-Turasi'l-Arabi.
- Bikâî, E. (trz.) Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslamî, Kahire.
- Buhârî, M. (1987). *Sahîhi'l Buhârî*. Daru İbn-i Kesîr.
- Celâlî (Geçit), M. (2008). *Hâşiyetu İşârâti'l-İcâz*. Sembol Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (2019). *Tefsir Usûlü*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cevzî, C. (1422 h). *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Dinçer, F. (2019). *Kıraat Farklılığından Dolayı Oluşan Zamir İltifatı: Zemahşerî Örneği*. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(5).
- Durmuş, İ. (2006). Müşâkele. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.32, ss.154). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebû Ca'fer, N. (1421 h). *İ'rabu'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ebû Dâvûd, S. (1999). *Sünen-i Ebi Dâvûd*. Daru'l-Hicre.
- Ebû Hayyân, M. (1420 h). *el-Bahru'l-Muhîd fi't-Tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr.
- Ebû İsâ, F. (2003). *el-Hurûfu'l-Mukattaa fi Fevâtihi's-Suveri'l-Kur'âniyye*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necahu'l-Vataniyye Üniversitesi.
- Ebu't-Tayyib, M. (1992). *Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân*. el-Mektebetu'l-Asriyye li't-Tibâati ven-Neşr.
- Ebû Zühre, M. (trz.). *Zühretü't-Tefâsîr*. Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Hâlidî, S. (2007). *el-Kur'ân ve Nakdi Metâini'-Ruhbân*. Dâru'l-Kalem.
- İbn Âşûr, M. (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnûsiyye.
- İbn Atiye, E. (trz.). *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Hâtim, E. (1419 h). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Esad Muhammed Tayyib, Mektebetu Nezzar Mustafa Bâz.
- İbn Kesîr, E. (1416 h.). *Fedâilu'l-Kur'ân*. Mektebetu İbn-i Teymiyye.

- İbn Kesîr, E. (1999). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Sâmi b. Muhammed Selame, Dâru't-Tayyibe lin'-Neşri ve't-Tevzî'.
- İbn Kuteybe, E. (trz.). *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*. Thk. İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmi.
- İbn Manzûr, C. (1414 h.). *Lisanu'l-Arap*. Dâru Sadr.
- İbn Zemîn, E. (2002). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*. Thk. Ebu Adillah Huseyn b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz, el-Fâruku'l-Hadîse.
- İsmâil, M. (1999). *Dirâsâtun fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Menâr.
- İvez, İ. (2005). *İsmetu'l-Kur'ân ve Cehâlâtû'l-Mübeşşirîn*. Mektebetu'z-Zehrâ eş-Şarkî.
- Kâdî Abdülcebâr, H. (2006). *Tenzihu'l-Kur'âni ani'l-Metâin*, Mektebetu'n-Nafize.
- Kaplan, A. (2021). *İslami İlimlere Giriş*, Ed. Mahmut Samar, Hikmet Evi Yayınları.
- Kurtubî, E. (1964). *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye.
- Kuşeyrî, A. (trz.). *Letâifu'l-İşârât*. Thk. İbrahim el-Besyûdî, el-Heyeti'l-Mısriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitab.
- Meclisî, M. (1430). *Bihâru'l-Envâr el-Câmiatu li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Ethâr, Müessesetu İhyâi'l-Kutubi'l-İslamiyye*.
- Mevdûdî, E. (1992). *Fetvalar*. (M. Osmanoğlu-A. H. Chonan, Çev.). Nehir Yayınları.
- Mut'înî, A. (1992). *Hasâisu't-Ta'biri'l-Kur'ânî ve Simâtihi'l-Belâğî*, Mektebetu Vahbe.
- Nesefî, E. (1998). *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*. Thk. Yusûf Ali Bedîvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Nursi, Said. (2002). *İşârâtû'l-İ'câz fî Mezâni'l-İcâz*, Thk. İhsân Kâsım es-Sâlihî, Sözler Yayınları.
- Önder, A. (2016). *Te'vîli Açısından Taberi, Zemahşeri, Râzî ve Bursevi'nin tefsirlerinde huruf-u mukatta'a*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Râzî, F. (1420 h.). *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Dâru İhyâi et-Turâsi'l-A'râbî.
- Reşîr Rızâ, M. (1990). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hekîm/Tefsîru'l-Menâr*. Heyetu'l-Mısriyyetu'l-Ammetu li'l-Kitâb.
- Sâbûnî, M. (1997). *Safvetu't-Tefâsir*, Dâru's-Sâbûnî li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'.
- Sarı, M. A. (1997). Harf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.16, ss.163-165). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Seâlibî, E. (1418 h.). *Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ali Muavved-Âdil Ahmet, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

- Sedûk, E. (1338). *Meâni'l-Ehbâr*. Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî.
- Sekkâkî, Y. (1987). *Miftâhu'l-Ulûm*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Semerkandî, E. (trz.). *Behru'l-Ulûm*, y.y.
- Subhî, S. (2000). *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Dâru'l-İlm li'l-Melâyin.
- Suyûtî, C. (trz.). *Durru'l-Mensûr fî Tefsîr bi'l- Me'sûr*. Dâru'l-Fikr, Beyrût.
- Suyûtî, C. (1988). *İ'câzu'l-Kur'ân ve Mu'teraku'l-Ekrân*. Dâru'l-Kutubi'l-
- Suyûtî, C. (2011). *el-İtkân fî 'Ulumi'l-Kur'ân*. el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Şevkânî, M. (1414 h). *Fethul-Kadîr*. Dâru İbn Kesîr.
- Taberî, C. (2000). *Camiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Muhammed Şakîr, Müessetü'-Risale.
- Tâhâ Yâsîn, İ. (2012). el-Hurûfu'l-Mukattaa fi'l-Kur'âni'l-Kerîm Dirâseten Tefsiriyeten Unmuzeceten. *Mecelletu Câmiatu Tikrît li'l-Ulûm*, 19(4), 166-211.
- https://r.search.yahoo.com/_ylt=AwrkNRMIGdZkE3kOF78Djgx.;_ylu=Y29sbwNpcjIEcG9zAzEEdnRpZAMEc2VjA3Ny/RV=2/RE=1691808137/RO=10/RU=https%3a%2f%2fwww.researchgate.net%2fpublication%2f337311805_alhrwf_almqtt_fy_alqran_alkrym-drast_tfsyryt-_anmwdhjaa/RK=2/RS=i4LHGmii_KpJNbmWO8m78CLpe7o-
- Udvânî, A. (trz.). *et-Tahrîru't-Tahbîr fî Sinâ'ti's-Şi'ri ve'n-Neşri ve Beyân İcâzi'l-Kur'ân*. Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî.
- Zemahşerî. E. (1407 h.). *el-Keşşâf an-Hakâiki Ğevâmidi'l-Tenzîl*. Daru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Zerkânî, M. (2002). *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Fevvâz Ahmet Zemerlî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî.
- Zerkeşî, E. (1957). Thk. Muhammed Ebu'l-Feth İbrahim, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî.